

➤ خوشنویسی

➤ مدرس : مهدیه نجمی

➤ گروه هنر دانشگاه فرهنگیان (پردیس باهنر اراک)

- هنر خوشنویسی تا پیش از اختراع صنعت چاپ از هنرهای پراهمیت تاریخ هنر بوده است البته در زمان حاضر نیز هنوز جزو هنرهای خاص و اصیل ایرانی است
- خوشنویسی ایرانی بخشی از خوشنویسی اسلامی است که در ایران و سرزمین‌های وابسته یا تحت نفوذ او همچون کشورهای آسیای میانه، افغانستان و شبه قاره هند به تدریج حول محور فرهنگ ایرانی شکل گرفت.
- رفته رفته ایرانیان سبک و شیوه‌هایی مختص به خود را در خوشنویسی ابداع کردند که این شیوه‌ها و قلم‌های ابداعی در سایر کشورهای اسلامی هم طرفدارانی دارد .

- آنچه که به عنوان شیوه‌ها یا قلم‌های خوشنویسی ایرانی شناخته می‌شود بیشتر برای نوشتن متون غیر مذهبی نظیر دیوان اشعار، قطعات ظریف هنری یا برای مراسلات و مکاتبات اداری ابداع شده و به کار رفته است. این در حالی است که خط نزد اعراب و ترکان عثمانی بیشتر جنبه دینی و قدسی داشته است. هرچند آنان نیز برای امور منشی‌گری و غیرمذهبی قلم‌هایی را بیشتر به کار می‌برند، اما اوج هنرنمایی آنان - بر خلاف خوشنویسان ایرانی - در خط ثلث و نسخ و کتابت قرآن و احادیث قابل رویت است.
- در ایران نیز برای امور مذهبی مانند کتابت قرآن یا احادیث و روایات و همچنین کتبه‌نویسی مساجد و مدارس مذهبی بیشتر از خطوط ثلث و نسخ بهره می‌گرفتند که نزد اعراب رواج بیشتری دارد. هرچند ایرانیان در این قلم‌ها نیز شیوه‌هایی مجزا و مختص به خود آفریده‌اند.

- با ظهور دین اسلام نیاکان ما الفبا و خطوط اسلامی را پذیرا شدند خط متداول آن زمان که نزدیک دو قرن قبل از اسلام شکل گرفته بود خط کوفی و نسخ قدیم بود که از دو خط قبطنی و سریانی اخذ شده بود
- در ایران پس از فتح اسلام، خطاطی به شیوه نسخ وجود داشت. در پرتو حمایت ابوبکر بن سعد زنگی در فارس، دهها نسخه قرآن خطی به وجود آمد.
- با گذشت زمان و به‌ویژه پس از سده پنجم هجری کاربرد نوشتاری و کتابت کوفی به خطوط نسخ و محقق واگذار گردید و خط ثلث نیز در کتیبه‌نگاری گوی سبقت را از کوفی ربود.

- خط کوفی نام خطی از خطوط اسلامی است که منسوب به شهر کوفه بوده و گفته می‌شود که در آنجا شکل گرفته و توسعه یافته‌است و شباهات فراوانی به خط پهلوی (اوستایی) دارد.
- نخستین نسخه‌های قرآن با این خط نوشته می‌شد. از سده سوم هجری به بعد با فراگیر شدن خط نسخ و دیگر دبیره‌های نوآوری شده به تدریج کاربرد خط کوفی کمتر شد تا اینکه پس از سده پنجم هجری تقریباً کنار گذاشته شد و دیگر آن همه‌گیری پیشین را نداشت و بیشتر کاربرد تزئینی و محدود یافت.
- در سده‌های اولیه اسلامی در پی نیاز به داشتن خطی منزه که بتوان آن را بدون غلط خواند خط کوفی مراحل تکامل را به سرعت طی کرد.
- خط یا دبیره عربی و به تبع آن خط کوفی که رسمی‌ترین و سازمان‌یافته‌ترین شیوه نگارش این خط بود اصلاحات و ابداعاتی را در کمتر از دو سده تجربه کرد تا به خطی کامل برای ثبت قرآن و سایر متون تبدیل شود.
- البته این تغییرات با مخالفت‌هایی نیز مواجه بود و گروهی معتقد بودند که باید قرآن همچنان به همان شکل زمان محمد نوشته شود. اما سرانجام نیاز شدید به خطی بر اساس قاعده و نظم آسان بر نظر محافظه‌کاران پیروز شد.

- در ابتدا برای صحیح ادا کردن متون نوشته شده و تشخیص حرکات حروف (زیر و زبر)، نقاطی درشت و مدور را به کار گرفتند که اغلب با رنگ قرمز و گاه سبز، در کنار حروف سیاه درج می‌شد. این ابتکار توسط ابوالاسود دوئلی انجام پذیرفت. به این شکل که یک نقطه در بالای حرف به جای زبر، یک نقطه در زیر حرف به جای زیر، یک نقطه جلوی حرف به جای پیش و دو نقطه روی یکدیگر به جای تنوین به کار می‌رفت.
- با وجود این هنوز کوفی برای خواندن بدون غلط، به‌ویژه برای کسانی که عربی زبان مادری آن‌ها نبود کافی به نظر نمی‌رسید چراکه هنوز هم تفاوت بین حروف مشابه مانند ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ق، ف و مانند آن‌ها خواندن متن را دشوار می‌کرد.
- این مشکل با ابتکار یحیی بن یعم حل شد که بر روی حروف نقطه‌گذاری کرد و برای تمایز این نقطه‌ها از نقطه‌هایی که پیش از آن برای زیر و زبر به کار می‌رفت قرار شد که این نقطه‌ها با دوایر کوچک یا خطوط مورب نازک به رنگ سیاه گذارده شوند، افزون بر این ترتیب حروف نیز دستخوش تغییر شد و حروف الفبا بر مبنای ابثی (ا، ب، ت، ث...) منظم شد. سپس «خلیل ابن احمد فراهیدی» علائمی را شامل فتحه، ضمه، کسره، سکون، تشدید، مد، همزه و تنوین پیشنهاد کرد. هرچند کتابت قرآن به صورت اولیه و بدون اعراب و اعجام یا با نقطه‌های ابوالاسودی تا سده ششم نیز کم و بیش به چشم می‌خورد، اما این ابتکارات در سرتاسر سرزمین‌های اسلامی به سرعت همه‌گیر شد.

- خط کوفی بیشتر متشکل از خطوط مستقیم و زاویه دار است و کمتر انحنا یا دور در آن مشاهده می شود، اغلب شیوه های نگارش این خط با حرکت های عمودی و افقی ممتد و بلندی همراه است. هرچند در نسخه های متأخر این خط نقطه گذاری و اعراب دیده می شود اما در بیشتر متونی که به این خط در سده های نخست اسلامی نوشته شده نقطه هایی برای نشان دادن واژه های کوتاه و نقطه هایی برای تفکیک حروف مشابه نیست.
- با گذشت زمان و به ویژه پس از سده پنجم هجری خط کوفی از حالت ساده و بی پیرایه اولیه در آمد و با انواع گل و برگ و تصاویر انسان و حیوان عجین شد و به عنوان عاملی تزئینی رخ نمود.
- خط کوفی در هنرهای صناعی مانند پارچه بافی، شیشه گری، فلز کاری، سفال گری، و در معماری و هنرهای وابسته به آن مانند آجر کاری، کاشی کاری کاربرد خود را حفظ کرد.

➤ خط کوفی اولیه مربوط به سده اول یا دوم هجری/هفتم یا هشتم میلادی

➤ خط کوفی گنجانده شده در دو مربع به خط احمد شمس‌الدین قره‌حصاری

خط کوفی ساده یا اولیه

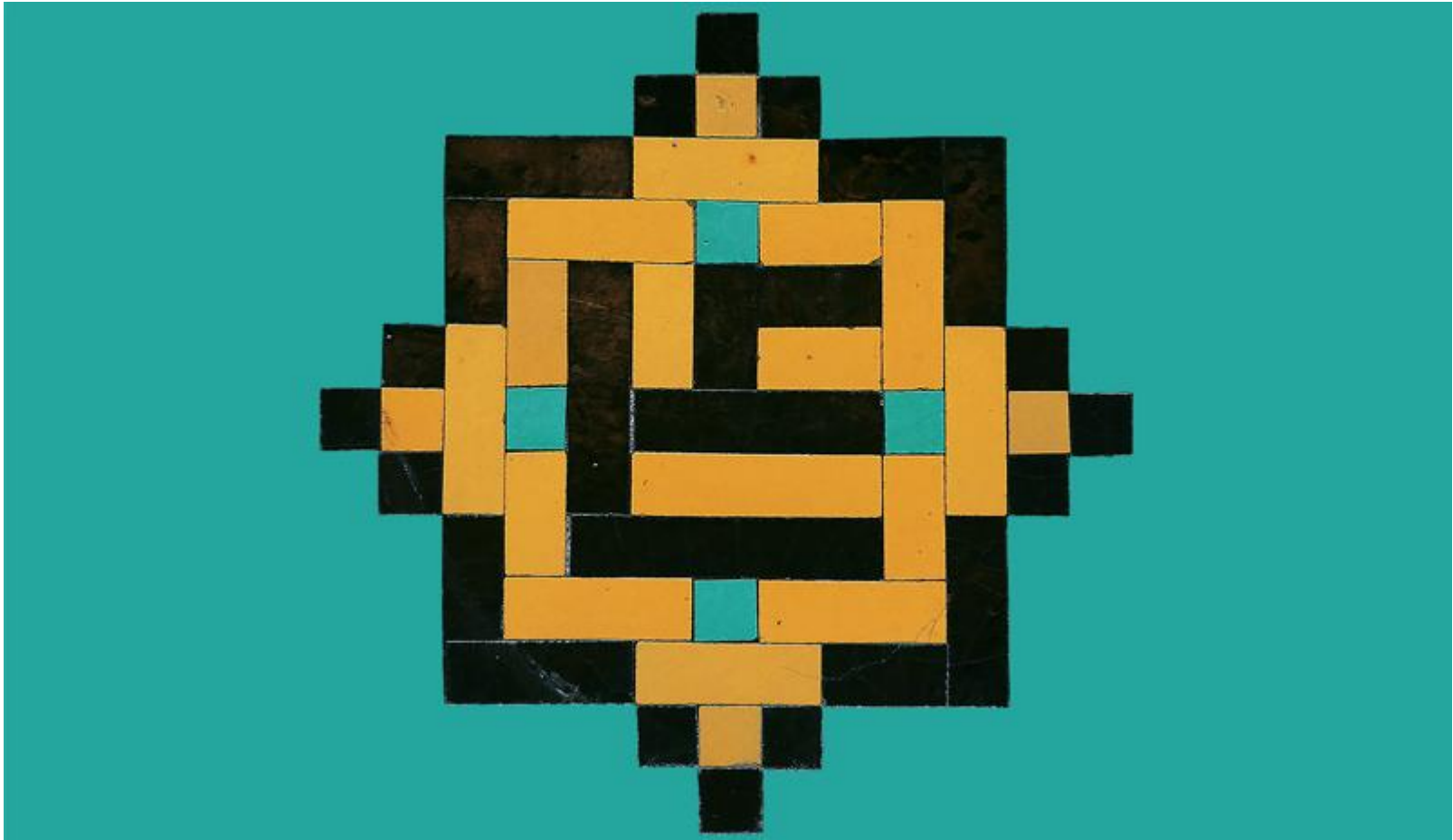
خط کوفی تزئینی

- خط بنایی یا مَعْقِلِی نوعی خط کوفی زاویه دار به شمار می رود که براساس خانه های شطرنجی طراحی می شود و از ترسیم اشکال هندسی مانند مربع، لوزی، مستطیل و خطوط موازی و متقاطع حاصل می شود
- این خط دارای زوایای قائمه است که به طور کلی یک طرح کامل هندسی را ایجاد می کند. به نظر می رسد این خط در پی تکامل شیوه های آجرچینی و در پی تکامل آجرکاری و کاشی کاری پدید آمده است.
- انواع خط کوفی مَعْقِلِی در کتیبه بناها در دوران های مختلف به ویژه در دوره های سلجوقی، تیموری و صفوی به کار برده شده و نمونه های بسیار از این دست در بناهای شهرهای مختلف وجود دارد یکی از بهترین نمونه های آن در مسجد گوهرشاد مشهد به چشم می خورد
- کوفی بنایی یا مَعْقِلِی که خود به سه نوع آسان، متوسط و مشکل تقسیم می شود و دارای نام های منجر، مربعی یا مستطیلی متداخل است.

خط کوفی بنایی (معقلی)

کوفی مشجر

تزیینات اولیه خط کوفی را با خود دارد و در آن سر حرکات عمودی و آخر برخی از حروف شاخه شاخه شده و یا به شکل مثلثی دیده می شود.

السلام الغفر له و آله الصالحین

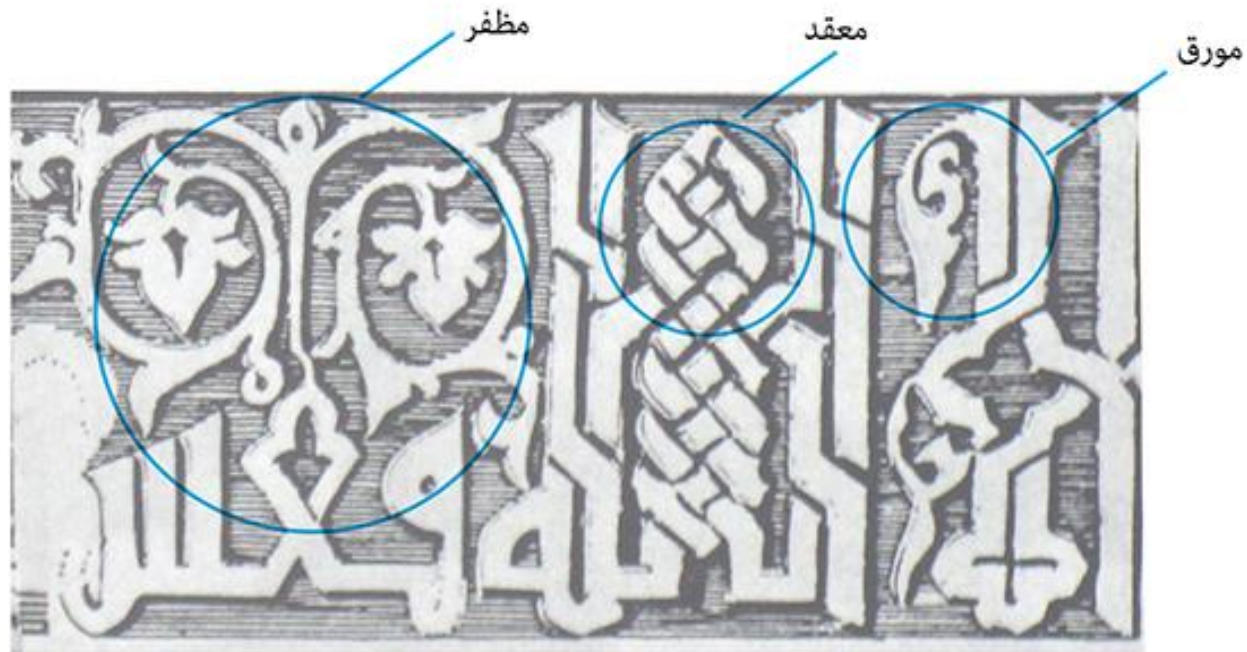
- کوفی مرق یا برگ دار
- انتهای حروف و بالای حرکات عمودی به برگ تبدیل شده‌اند و تفاوتش با مشجر در شکل تزیینات است.

- کوفی مزهر
- کوفی مزهر یا گل‌دار نوعی از کوفی است که در آن زمینه توسط طرح‌های گل‌دار و اسلیمی تذهیب شده است.

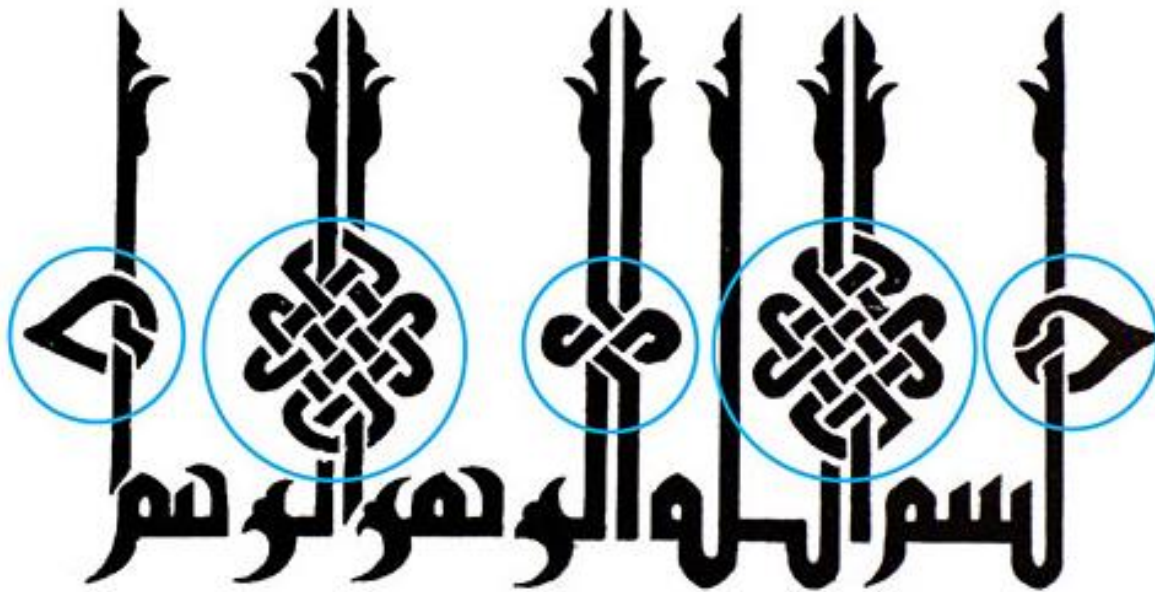
- کوفی مظفر
- علاوه بر تزیینات برگی در انتهای حروف، از فواصل میانی حروف یا در بخش‌هایی از حروف، تزیینات مختصر انشعاب یافته است.

- کوفی معشق
- در این شیوه، اضلاع موازی حروف به هم تابیده است.

- کوفی مُعَقَّد
- در این نوع از کوفی در حرکات کشیده افقی یا عمودی گره‌هایی تشکیل شده است. تعداد گره‌ها گاه ساده و گاه پیچیده و در هم است.

➤ کوفی مغربی؛ برگي از قرآن؛ بخشی از سوره مائده؛ مربوط به سده ۱۱ م.

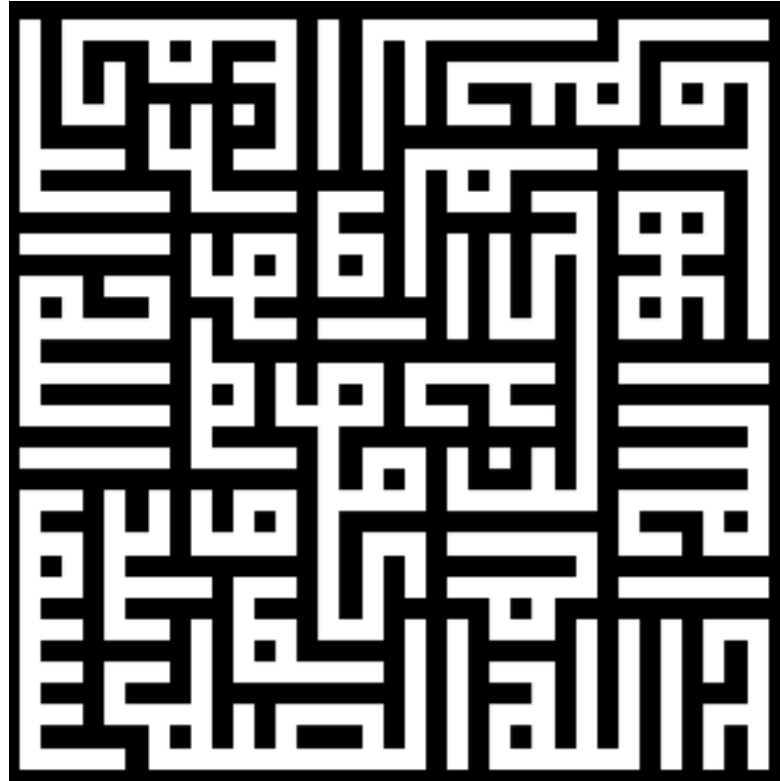
➤ کتیبه‌ای به خط کوفی ساده بر مسجد ابن طولون در شهر قاهره؛ ۲۶۵ هـ ق

کوفی تزئینی معشق یا گره‌دار در منار جام در افغانستان

خط کوفی بنایی یا مَعْقِلی، ترسیم از روی کتیبه‌ای در اصفهان، سورة اخلاص، (شروع از گوشه چپ به سمت بالا) بسم الله الرحمن الرحيم، قل هو الله احد، الله الصمد، لم يلد ولم يولد، ولم يكن له كفوا احد.

- در اوایل قرن چهارم سال ۳۱۰ هجری قمری ابن مقله بیضاوی شیرازی خطوطی را بوجود آورد که به خطوط اصول یا اقلام سته معروف شد که عبارتند از محقق - ریحان - ثلث - نسخ - رقاع و توقیع
- وجه تمایز آنها اختلاف در شکل حروف و کلمات و نسبت سطح و دور در هر کدام می باشد
- برای این خطوط قواعدی وضع کرد و ۱۲ اصل نوشت که عبارت است از :
- ترکیب - کرسی - نسبت - ضعف - قوت - سطح - دور - صعود مجازی - نزول مجازی - اصول - صفا و شأن

- بوالحسن علاءالدین علی بن هلال مشهور به ابن بواب ملقب به «قبله الکتاب» از معروفترین خوشنویسان در اوائل سده پنجم هجری در دوره خلفای عباسی و آل بویه است. او در خطوط مختلف به جا مانده از ابن مقله تصرفاتی کرد و قواعدی تازه در خوشنویسی به وجود آورد.
- ابن بواب به عنوان استاد زمان خود شناخته شد و شیوه‌ای که او در خوشنویسی پدید آورد تا حدود دو‌یست سال تا هنگام حمله مغول بدون رقیب بود
- قوانینی که برای خوشنویسی وضع کرد که به خط منسوب شهرت دارد
- برای نخستین بار میزان سنجش حروف را تحت قاعده «نقطه» درآورد. این قواعد هنوز هم پس از گذشت نزدیک به هزار سال در اغلب خطوط اسلامی و توسط همه خوشنویسان رعایت می‌شود.
- خط نسخ که توسط او شکل نهایی و متکامل یافت رفته رفته به خط رایج تمامی سرزمین‌های اسلامی تبدیل شد و امروزه اغلب حروف چاپی مدرن عربی و فارسی با استفاده از این خط طراحی شده‌اند.

- خط نسخ، خطی است ابداع شده در اوایل قرن سوم هجری قمری به دست ابن مقله شیرازی که در ابتدا خطی هم پایه خط کوفی بود.
- نسخ یعنی نسخه برداری یا رونوشت شده و کپی شده.
- خط نسخ در واقع اولین خطی بود که برای تکمیل کردن نواقص و اشکالات خط کوفی و اضافه کردن اعراب و حرکات و آواها اختراع شد تا برای الفبای فارسی مناسب گردد.
- این خط از دو خط قبضی و سریانی اخذ شده بود.
- برخی معتقدند که خط نسخ پیش از ابن مقله نیز وجود داشته است. زیرا در اواخر سده ۱ یکم هجری، خط جدیدی به دستور عبدالملک بن مروان ساخته شد تا نواقص خط کوفی برطرف گردد. ولی آنچه مسلم است آنکه ابن مقله این خط را بگونه‌ای تکامل بخشیده تا با الفبای فارسی تطبیق پیدا کند.
- خط نسخ به طور کلی از اواخر سده دوم هجری شناخته شد؛ ولی تا اواخر سده سوم هجری چندان رایج و متداول نبود.
- این خط به تمام سرزمین‌های شرقی که تحت لوای اسلام بوده‌اند، گسترش یافت.

- امتیاز مهم خط نسخ در رعایت نسبت است، که یکی از قواعد مهم خوشنویسی می باشد که موجب زیبایی خط است.
- از سده پنجم هجری تاکنون در کتابت قرآن اغلب از خط نسخ استفاده شده است.
- یکی از نسخ نویسان مشهور ایرانی احمد نیریزی معروف به سلطانی است.
- او در حدود ۳۰۰ سال پیش می زیسته است. از شاهکارهای استاد احمد نیریزی یک قرآن نفیس به خط نسخ است که استاد در حاشیه آن اختلاف قرائت قراء سبعة را کتابت نموده است.
- خط نسخ خطی است کامل معتدل، منظم، روشن و واضح
- و از نظر شکل حروف شباهت به ثلث و محقق ریحان دارد.
- شکل حروف به طور معمول دارای خوانایی بالا و نیم سطح و نیم دور است

➤ خط نسخ اولیه، دو صفحه از قرآن، خط ابن بواب.

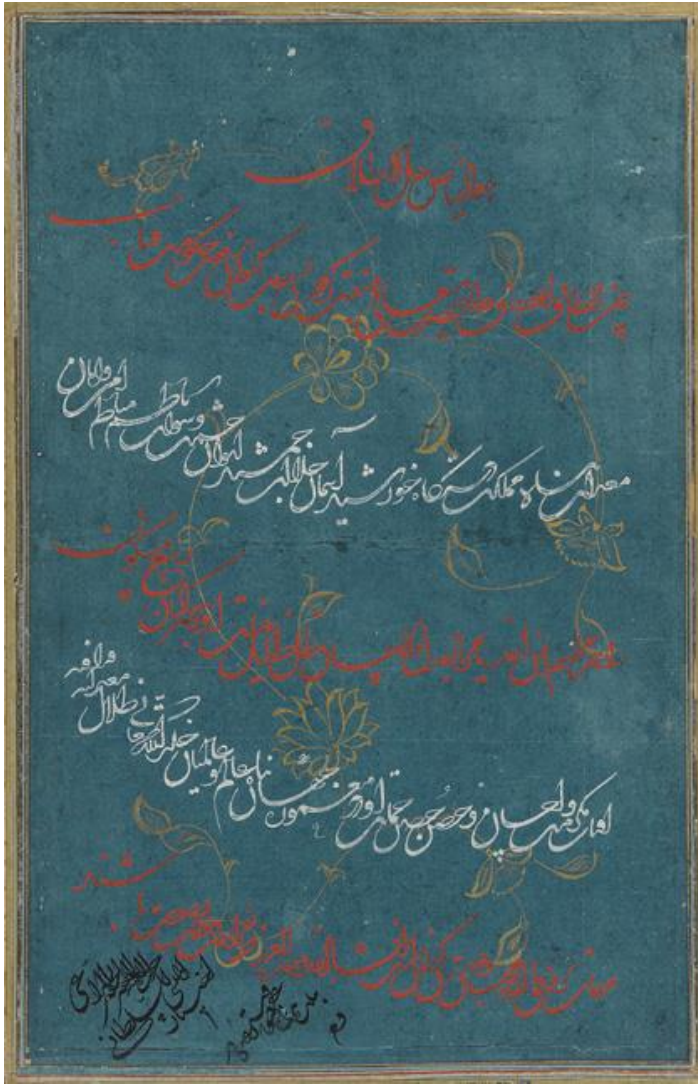
- جمال الدین ابوالدر یاقوت مستعصمی بغدادی،
- وی به سبب خط بدیع خود مخصوصاً به جهت نسخه‌های قرآنی که نوشته شهرت یافته‌است.
- در روش خوشنویسی تغییراتی داد و خط را به دور رسانید.
- او در در روش تراشیدت قلم و قط زدن استادان پیشین تجدیدنظر کرد.
- از تربیت یافتگان المستعصم بالله آخرین خلیفه عباسی بود، به همین دلیل خود را مستعصمی می‌نامید
- وی خطوط مختلف اسلامی را قاعده‌مند کرد.
- او پس از آنکه ملقب به قبله‌الکتاب شد هر روز دو جز از قرآن را کتابت می‌کرد و هر ماه دو قرآن کامل را به پایان می‌رساند و در انتهای آن قید می‌کرد که چندمین قرآن کتابت شده‌است. از این قرآن‌ها نسخه سیصد و شصت و چهارم را دیده‌اند. او هر روز به هفتاد نفر تعلیم خوشنویسی می‌داد.
- از او به‌عنوان بزرگ‌ترین خوشنویس در عرصه نگارش خط ثلث نام برده می‌شود.
- بعد در قرن هفتم جمال الدین یاقوت مستعصمی به خطوط ششگانه یاد شده غنا و تکامل بخشید .

- مقارن پیشرفت خطوط فوق، حسن فارسی کاتب، خط تعلیق را از خطوط نسخ و رقاع بوجود آورد که به نام ترسل نیز نامیده می شد
- خط تعلیق را می توان نخستین خط ایرانی دانست.
- خط تعلیق که ترسل نیز نامیده می شد از اوایل سده هفتم پا به عرصه گذاشت و حدود یکصد سال دوام داشت؛ و بعد رفته رفته از رواج آن کاسته شد و رونق سابق را از دست داد.
- کسی که این خط را قانونمند کرد خواجه تاج سلمانی بود؛ که بعدها به وسیله خواجه عبدالحی منشی استرآبادی به آن قواعد و اصول بیشتری بخشیده شد.
- تعلیق که بیشتر به عنوان خط تحریر برای نوشتن نامه ها و فرمان های حکومتی بکار می رفته، دارای دوایر زیاد، حروف مدور و قابلیت بسیاری در ارائه ترکیب های متنوع و کمپوزیسیون های گوناگون دارد. به همین دلیل بیشتر در بین کسانی رواج داشته که از نظر سواد و میزان آشنایی با خط در سطح بالایی باشند.

نمونه‌ای از خط تعلیق بخط خواجه اختیار منشی گنابادی

- در قرن هشتم میرعلی تبریزی از ترکیب و ادغام دو خط نسخ و تعلیق خطی بنام نستعلیق بوجود آورد که موجب تحول عظیمی در هنر خوشنویسی گردید
- خطی که حدود یک دانگ سطح و مابقی آن دور است و نام آن در اثر کثرت استعمال به نستعلیق تغییر پیدا کرد.
- از زیباترین و ظریفترین و مشکلترین خطوط ایرانی و میتوان گفت که عروس خطوط ایرانی است

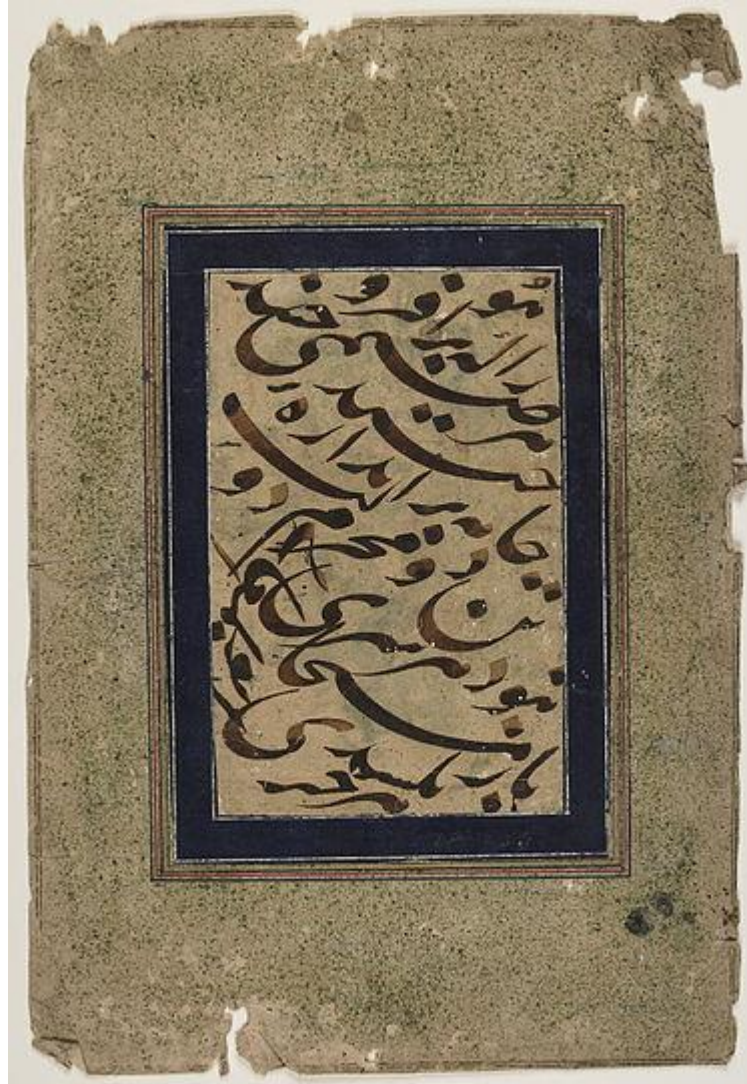

- پس از میرعلی تبریزی پسرش میرعبدالله و بعد از او میرزا جعفر تبریزی و اظهار تبریزی در تکامل خط نستعلیق کوششها کردند تا نوبت به سلطانعلی مشهدی رسید که خدمات شایانی به این هنر اصیل نمود.
- بعد از حدود یک قرن، میرعمادالحسنی معاصر شاه عباس صفوی پا به عرصه ظهور نهاد که با نبوغ خود تغییرات و سبکی در خط نستعلیق بوجود آورد که هنوز از گذشت قریب ۴۰۰ سال مورد استفاده و الهام بخش خوشنویسان است
- میرعماد پایه خط را به جایی نهاد که از زمان پیدایش خط نستعلیق تا کنون هنرمندی خوشنویس را یارای برابری با او نبوده است
- همزمان میرعماد هنرمند بزرگ دیگری چون علیرضا عباسی رقیبی برای او بشمار می رفت که علاوه بر خط نستعلیق خفی و جلی در خط ثلث نیز استاد بود بطوری که قالب کتیبه های مساجد و بناهای تاریخی اصفهان به خط ثلث و یا به سرپرستی او انجام شده است .
- بطور کل قرنهای نهم ، دهم و یازدهم هجری قمری را میتوان قرنهای درخشان در هنر خوشنویسی دانست .

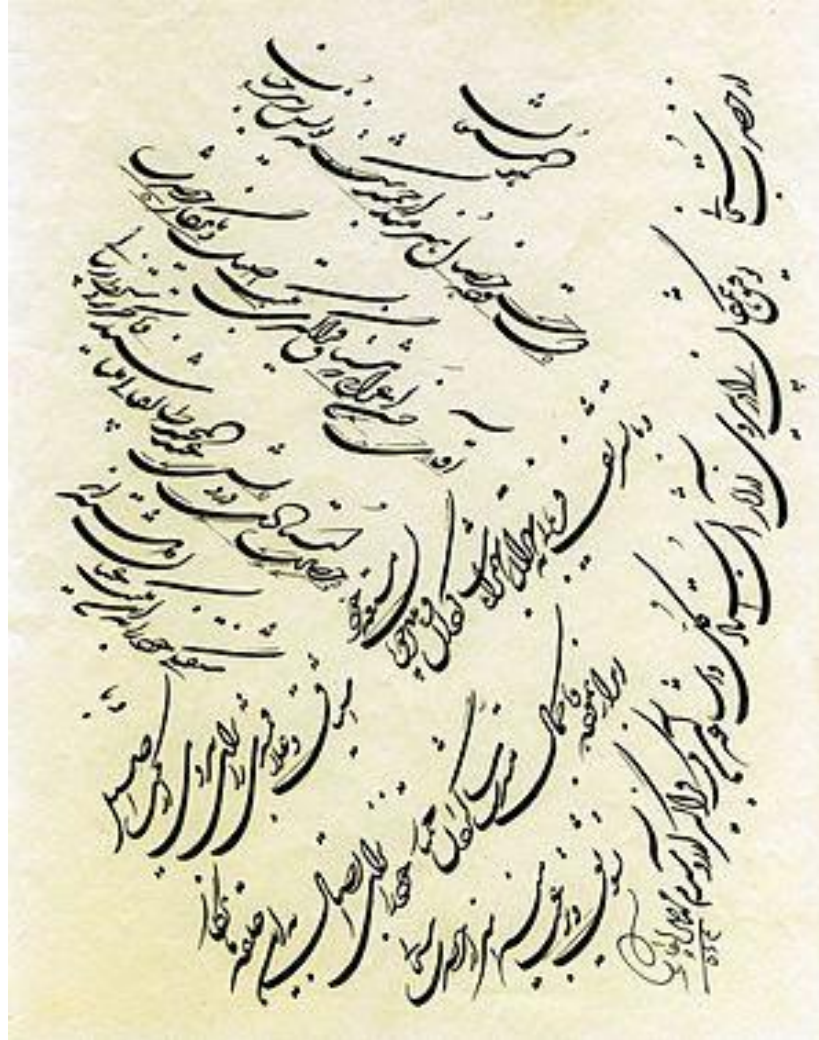
برگی از مخزن الاسرار نظامی گنجوی به خط نستعلیق عزالدین عبدالوهاب زنجانی.

- در اواسط قرن یازدهم سومین خط خالص ایرانی یعنی شکسته نستعلیق به دست مرتضی قلی خان شاملو حاکم هرات از خط نستعلیق احداث گردید
- علت پیدایش آن تند نویسی و راحت نویسی و دیگر، ذوق و خلاقیت ایرانی می توانست باشد همانطوری که بعد از پیدایش خط تعلیق ، ایرانیان به خاطر سرعت در کتابت، شکسته تعلیق آنرا نیز بوجود آوردند .
- خط شکسته نستعلیق به دست میرزا شفیعا هراتی کاملتر شد و درویش عبدالمجید طالقانی قواعد جدیدی وضع نمود و آنرا به کمال نوشت
- پس از او می توان از سید علی اکبر گلستانه و میرزا غلامرضا اصفهانی به عنوان شکسته نویسان بزرگ نام برد که در ترویج خط شکسته نقش مهمی ایفا نمودند.

➤ نمونه‌ای از خط شکسته نستعلیق اثر محمدحسین عطارچیان به شیوه درویش عبدالمجید

- خط ثلث یکی از شیوه‌های بسیار مهم در خوشنویسی اسلامی و یکی از خطوط ششگانه است و ابداع آن را به ابوعلی بن مقله نسبت می‌دهند.
- خط ثلث با ساختاری ایستا و موقر، بیشتر در تزئین کتاب‌ها و کتیبه‌ها به کار رفته است.
- تکامل تدریجی ثلث به عنوان خطی تزئینی بعد ابن مقله ابن مقله، توسط ابن بواب و یاقوت مستعصمی شکل گرفت.
- ابن بواب زیبایی و ظرافت را با خط ثلث همراه کرد.
- خط ثلث در ایران برای نوشتن عنوان سوره‌های قرآن کریم، پشت جلدنویسی، سرلوحه‌ها، و بخصوص در کتیبه‌ها و کاشی‌کاری‌ها به کار رفته است و هنوز نیز رایج است.

کتیبه ثلث در تاج محل هندوستان
به خط امانت خان شیرازی

- چهار تن از خوشنویسان نامی که در چهار خط ثلث، نسخ، نستعلیق و شکسته نستعلیق به ارکان اربعه هنر خوشنویسی مشهور گشته اند عبارتند از :
- در خط ثلث : جمال الدین یاقوت مستعصمی (۶۹۸ هجری قمری)
- در خط نسخ : میرزا احمد نیریزی (اواسط قرن ۱۲)
- در خط نستعلیق : میر عماد الحسنی (۱۰۲۴ هجری قمری)
- در خط شکسته نستعلیق : درویش عبدالمجید طالقانی (۱۱۸۵ هجری قمری)

- در دوره قاجار با ظهور پدیده چاپ و چاپ سنگی و همچنین گسستگی ارتباط خوشنویسان با سلسله استادان قدیمی در خط ایرانی به ویژه نستعلیق نویسی تغییراتی حاصل شد.
- از سده یازدهم هجری سیاه‌مشق نویسی از صورت یک تمرین ساده ابتدایی به مثابه زبان و بیانی تازه مطرح شد که در سده سیزدهم به اوج رسید. زبانی که به عنوان یک هنر ناب و فارغ از دغدغه انتقال ادبی مفاهیم و فقط با ایجاد زیبایی بصری تا به امروز تداوم یافته‌است. این هنر در دوره قاجار به دست هنرمندانی چون میرزا غلام رضا اصفهانی و میرحسین خوشنویس قله‌های هنر را درنوردید.
- در اواخر دوره قاجار به دلیل نیازهای جدید جامعه‌ای که گام‌های نخست برای حرکت به سوی مدرن شدن را طی می‌کرد. خوشنویسی هم به سمت هنرهای کاربردی رفت و با این تحولات همراه شد.

- خوشنویسی ایرانی با از دست دادن مصرف اصلی آن یعنی کتابت و مواجهه با نیازهای جامعه مدرن در سده اخیر روند تازه‌ای را دنبال کرد.
- تحولات فرهنگی - هنری و سیاسی - اجتماعی و فناوری در ایران، در دوره‌های قاجار و پهلوی زمینه‌ساز نوآوری متفاوتی در خط شدند.
- در دوره قاجار با ظهور روزنامه‌ها و نشریات، مصرف اصلی خوشنویسی یعنی کتابت و تکثیر آثار مکتوب به تدریج از بین رفت. از این رو جنبه‌های خلاقه و روش‌های شخصی و شیوه‌گرایانه در خط نمود بیشتری پیدا کرد و با رواج «سیاه‌مشق» ها دوران تازه‌ای فرا رسید.
- پس از آن در دوره پهلوی با پدید آمدن نیازهای جدید برای جامعه همچون تجارت، تبلیغات و فناوری و همچنین مواجهه با هنر جهانی خوشنویسی نیز می‌بایست خود را با این تحولات هماهنگ می‌کرد.

- میرزا محمدرضا کلهر با نگارش روزنامه‌هایی چون شرف و شرافت و کتاب‌هایی چون فیض‌الدموع و سفرنامه‌های ناصرالدین شاه قاجار به خراسان نمونه‌هایی برای تمرین مشق در وسعت زیاد برای مشتاقان به جای گذاشت. ۱
- و شاید به جهت خوشنویسی برای چاپ سنگی و با مرکب غلیظ این روش چاپی، شیوه‌ای ای پدیدآورد که حروف آن چاق و کشیده‌ها کوتاه بودند. از آنجایی که ارتباط خوشنویسان در اواخر دوره قاجار با سلسله استادان قدیمی قطع شده بود آثار چاپ شده محمدرضا کلهر سرمشق خوبی برای علاقه‌مندان به خط به‌شمار می‌رفت این شیوه تا همین دو سه دهه اخیر، شیوه رایج و مطلوب خوشنویسان معاصر بود.
- پس از کلهر عمادالکتاب سیفی قزوینی از آثار او مشق کرد و این شیوه را رواج داد. عمادالکتاب را می‌توان آخرین حلقه از سلسله استادان پیشین در خط دانست که از او «آداب المشقی» باقی ماند و همین او را به سلسله خوشنویسان معاصر متصل کرد.^۱

➤ در قرن ۱۳ در دوره قاجاریه خطاطان بزرگی پا به عرصه میدان نستعلیق و دیگر اقلام نهادند و سبکهای این هنر ظریف را بجان خریدند و در توسعه آن کوشیدند که اسامی معروفترین آنها از آن زمان تاکنون به شرح ذیل می باشد :

➤ عباس نوری - وصال شیرازی - احمد شاملو مشهدی - فتحعلی حجاب - میرحسینی خوشنویس - اسداله شیرازی - میرزا آقا خمسه ای - ابوالفضل ساوجی - عبدالرحیم افسر - محمدحسین شیرازی - عبدالحمید ملک الکلامی - علی نقی شیرازی - میرزا محمد ابراهیم تهرانی (میرزا عمو) - میرزا غلامرضا اصفهانی - میرزا محمدرضا کلهر - محمدحسین عمادالکتاب - مرتضی نجم آبادی - سیدحسن میرخانی - سیدحسین میرخانی - علی اکبر کاوه - ابراهیم بوذری - حسن زرین خط - غلامحسین امیرخانی - عباس اخوین - یداله کابلی خوانساری - کیخسرو خروش و ...

- در دوران معاصر همراه با همه شاخه‌های هنری که دستخوش تحولاتی قابل توجهی شدند در هنر خوشنویسی نیز شاهد تغییراتی بوده‌ایم و هم‌اکنون نیز شاهد نوآوری‌ها و ابداعاتی چه در ترکیب با سایر هنرها و چه در نحوه ارائه هستیم.
- دوران پهلوی دوران ارتباط با جریان‌های هنری معاصر در سایر کشورها و رویکرد بی‌باکانه به نوآوری در هنر بود. به‌عنوان مثال می‌توان از شیوه نقاشی‌خط یاد کرد که از دهه چهل خورشیدی رفته‌رفته باب شد. تلاش هنرمندانی چون محمد احصایی که بنیان‌گذار این سبک شناخته شده و همچنین نصرالله افجه‌ای، از پس تجربیات نقاشان مکتب سقاخانه مانند فرامرز پیلارام و حسین زنده‌رودی و در سال‌های پس از انقلاب آثار محمد جلیل رسولی در شکل‌گیری و پیشرفت این هنر بسیار مؤثر بوده‌است.
- نقاشی‌خط اکنون در میان هنردوستان از منزلت ویژه‌ای برخوردار است. برخی از نمونه‌های نقاشی‌خط که بر پایه‌های خوشنویسی استوار است و برخی خاستگاه آن سبک‌های جدید نقاشی ایرانی است. در این آثار آنچنان با رنگ و طرح درآمیخته که دیگر نه‌می‌توان نام خطاطی بر آن نهاد و نه نقاشی. در این هنر دست هنرمند در خلق و ابداع اشکال و ترکیبات باز است و به مدد رنگ و ترکیب‌های نوین راحت‌تر به‌خواسته خود می‌رسد.

➤ نقاشی خط

- در سال‌های پس از انقلاب نیازهای تبلیغی به ویژه در بخش فرهنگی رشد ناگهانی داشت.
- یکباره انبوهی از جوانان به سمت آموزش خوشنویسی روی آوردند و دوباره خوشنویسی جریان اصلی هنرهای بصری شد.
- هزاران هنرآموز مشتاق تمام زوایای این هنر اصیل را کاویدند و صدها کتاب و مقاله ارزشمند در این باره منتشر شد. رشد کمی و کیفی خوشنویسی در سه چهار دهه اخیر بی‌نظیر یا حداقل کم‌نظیر بوده‌است. اکنون پس از تب و تاب اولیه پس از انقلاب خوشنویسی ایرانی دوران بلوغ و بالندگی خود را طی می‌کند.

- به سبب پرورش بزرگان خوشنویسی ایران در شهر قزوین افرادی همچون میرعماد حسنی (استاد بزرگ خط نستعلیق)، میرزا محمدحسین عماد الکتاب قزوینی، میرزا محمد علی خیارجی قزوینی (اولین خوشنویسی که بسم الله را به صورت مرغ طغرا ترسیم کرد)، عبدالمجید طالقانی و ملک محمد قزوینی این شهر از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شورای عالی فرهنگ به عنوان «پایتخت خوشنویسی ایران» لقب داده شده است؛
- و به غیر از موزه دائمی خوشنویسی قزوین که در محل کاخ چهل ستون قزوین برقرار است، هر ساله رویدادهای بزرگ خوشنویسی مانند: برگزاری دوسالانه خوشنویسی ایران (با حضور اساتیدی از سراسر جهان)، برگزاری جشنواره خوشنویسی آیات قرآنی، جشنواره خوشنویسی غدیر و... در این شهر به وقوع می پیوندد.^۱

